

Mellem komik og tragedie

Af Morten Mølgaard Pedersen

Romanen *Frank vender hjem* af Kristian Bang Foss leverer et skarpsindigt portræt af Danmark fra begyndelsen af ungdomsoprøret til i dag fyldt med sort humor, smerte og medmenneskelighed.

“Livet er en tragedie i nærbillede, men en komedie i det store perspektiv.” Charlie Chaplins ord rummer på en gang hele hans livssyn og poetik. Som billedet af den lille vagabond med silkehat og alt for stort jakkesæt er ethvert liv og enhver fortælling en balancegang mellem skønhed og smerte, ulykke og forløsning. Om udfaldet tipper til den ene eller den anden side afhænger af, hvordan man vægter de enkelte elementer. Og der er altid grund til optimisme - i en komedie lever man som bekendt lykkeligt til sine dages ende.

De flydende grænser mellem komik og tragedie er gennemgående i Kristian Bang Foss' forfatterskab, som skildrer tilværelsen i udkanten af det etablerede samfunds absurde normer og tilfældige handlingsmønstre. ‘Døden kører Audi’ (2012) tegner et kulsort portræt af Asger, der mister alt og bliver handicaphjælper for “Waldemar, verdens sygeste menneske” på Københavns Vestegn, mens ‘Stormen i 99’ (2008) kaster et kaleidoskopisk blik på de groteske konflikter, som udgør hverdagen på tøjgiganten InWears lager. I begge tilfælde giver Kristian Bang Foss sine hovedkarakterer lov til at være de eneste rigtige mennesker i en præcist og ætsende ironisk satiretegning af det forædte velfærdsdanmark.

‘Frank vender hjem’ (2019) lader satiren træde i baggrunden, det absurde er mindre udtalt og verden mere realistisk. Romanen udfolder sig som en klassisk dannelsesroman med sit portræt af Franks bevægelse mellem “to vidt forskellige familier i et dansk klassesamfund, hvor nogle flyder ovenpå som korkpropper, mens andre går til bunds.” Titlen og romanens seks dele: “Frank og hans forældre”, “Frank og Thea”, “Thea og hendes forældre”, “Sankthans i Skagen”, “Havet” og “Frank vender hjem” mere end antyder dannelsesromanens hjem-ud-hjemme struktur, hvor hovedpersonen må risikere alt for at finde sin position i verden.

Sort komedie tragisk helt

Selvom satiren er nedtonet i ‘Frank vender hjem’, leverer Kristian Bang Foss et skarpsindigt portræt af Danmark fra begyndelsen af ungdomsoprøret til i dag fyldt med sort humor, smerte og medmenneskelighed:

“Tage og Ellen blev gift i slutningen af halvfjerdserne. Ellen var seks måneder henne og arbejdede som kontordame for KTAS. Hun kunne allerede nu se, at der skulle et mirakel til, for at livet ikke skulle blive endnu værre end, hun havde frygtet. Tage var ikke et mirakel, men måske var barnet det.” (9)

Med humoristisk ironi bygger indledningen en melankolsk klangbund for Franks opvækst hos forældrene i Hvidovre. Ellen kæmper med at opbygge et normalt liv trods fejlslagent ægteskab, alkoholproblemer og manglende selvværd, mens Franks far efter en hjerneskade forvandler sig til den ynkelige gademusikant Rock Tage.

Ellens håb om et mirakel etablerer Frank som en variation over den tragiske helt: Barnet der fødes til storhed, men mister det hele p.g.a. en karakterbrist. I Shakespeares drama er bristen medfødt og skæbnesvanger. Romeo og Julie er nok fanget i en brutal familiefejde, men det er Romeos ureflekterede impulsivitet, der får situationen til at koge over. Og umættelig ambition driver Macbeth fra anset general i den skotske hær til kynisk massemand.

Førstegenerations-akademikeren Franks tragiske brist er derimod af social karakter. Han arver sin mors selvværd, fornægter sin far og føler sig som et "indtrængende fremmedelement" (17). På universitetet er han fagligt dygtig, læser de rigtige bøger og ser de rigtige film med vennen Alexander, men forstår ikke de uskrevne regler i den nye socialklasse. Frank mangler fuldstændig den "følelse af berettigelse, af at ens tilstedeværelse var naturlig og ønsket" (18), som han fornemmer hos sine medstuderende: "For Alexander var det bare en ting han gjorde: læse klassikere og se fransk nybølge, men for Frank afhang meget af den tilegnede dannelse, og derfor blev han af og til manieret og kunstig omkring det, særlt insisterende og påståelig i diskussioner." (19)

Alligevel er den tillærte dannelse Franks adgangsbillet til næste trin på den sociale rangstige. På litteraturstudiet møder han Thea, "datter af Ingelise Holmberg, hende den rige levedame fra *Ingelises Have* på DR" (47) og "champagnesocialisten" André Wolf. Thea skiller sig øjeblikkeligt ud. Hun er nærmest "selvlysende" (47) og Frank tiltrækkes af hendes naturlige autoritet og charme: "hun tilhørte et andet element end ham: Han var en fisk nede i vandet, men hun stod oppe på landjorden i solen." (47) Omvendt nyder Thea, at Frank er "så langt fra den holmbergske facon, som man kunne være. Han bemægtigede sig ikke et rum, når han trådte ind i det, men så tværtimod ud, som om han rustede sig til kamp mod en eventuel overfaldsmand, der ville smide ham ud. Der var ingen selvfølgelighed i hans væremåde, og det tiltalte Thea. Hun forbandt Frank med noget autentisk." (99)

Be careful what you wish for it might come true

Sammenstødet mellem de to socialgrupper er romanens omdrejningspunkt og udløser den centrale konflikt som bygger på fordomme og mistillid. Franks manglende følelse af eksistensberettigelse, tvinger ham i en række situationer til at handle udelukkende på baggrund af sin egen usikkerhed. I mødet med Thea og familien Holmberg bliver hans begrænsede evne til at afkode sociale normer nærmest katastrofal. Fortælleren italesætter dette problem direkte, da Frank efter studiet går ledig, hvilket forværrer hans følelse af isolation og slider på forholdet til Thea:

"Han følte et pres fra Thea, et pres om at skulle ville noget, men de talte aldrig om det, hvilket var en tragedie, for sandheden var, at Thea ikke havde nogen ambitioner på Franks vegne, andet end at han skulle være glad og tilfreds. Og så skulle han elske hende." (168)

Det pres Frank oplever udspringer udelukkende af hans egen usikkerhed. Det tragiske i situationen understreges af, at denne erkendelse ikke er tilgængelig for Frank og Thea. Konklusionen er fortællerens og forbliver en hemmelighed han deler med læseren. Denne forskel i vidensniveau mellem karakterer og publikum er en væsentlig del af tragediens natur og skaber empati. I virkeligheden har Thea lige så stort behov for Franks kærlighed, som han har for hendes anerkendelse. Frank forstår ikke, at Thea vil ham det bedste. Og det står lige dele klart for læseren, hvor let et godt parforhold kan reddes og hvor uundgåelig katastrofen

er.

Selvom Kristian Bang Foss lader Franks dannelsesrejse ligne en tragedie i nærbillede, placerer han den i et perspektiv, der minder mere om en (sort) komedie - ikke mindst fordi 'Frank vender hjem' i sidste ende styrer væk fra katastrofen og slutter i en form for skrøbelig idyl.

Konstruktionen af hygge

På mange måder minder fortællerstemmen i 'Frank vender hjem' om de autoritative fortællere og den spydige satire hos Johannes V. Jensen og Henrik Pontoppidan. Kristian Bang Foss' alvidende fortæller er ikke bleg for at springe i tid og rum, kommentere på sine karakterers indre liv eller skifte fra nøgtern prosa og ironisk humor til stemningsmættede passager fulde af poetisk billedsprog. Se f.eks. den mytologiske behandling af hr. Holmbergs død, der indtræffer kort efter, at familien har opdaget, at den demente og fordrukne *pater familias* bruger det meste af sin tid på at onanere, mens han belurer topløse badegæster:

»Hr. Holmberg kom igennem resten af sommeren uden at finde sin kikkert og uden at lave skandale.

Og resten af året gik.

Og det næste års løvspring blomstrede hægen hvid.

Og bagefter sprang tjørnen ud, alting fik grønne skud, og lærken ankom og hang over markerne som en lille kviddrende plet for øjet, mens den spirende vintersæd dirrede i brisen som haler fra nedgravede mus. Og en morgen blev hr. Holmberg fundet død i sin seng.

Det var, inden tulipantræerne dækkede op med sine hvide krystalskrig, at bisættelsen fandt sted fra Garnisonskirken, hvor et langt følge af slægtninge, venner og bekendte, heriblandt prinsen, som nu var prinsgemal, fulgte familien Holmbergs sidste patriark til graven.« (97-98)

Fortælleteknikken er afgørende for romanens behandling af karakterer og centrale temaer, hvilket aldrig står tydeligere end i romanens vendepunkt - familiesammenkomsten til "Sankthans i Skagen", hvor Frank møder svigerfamilien for første gang. Fortælleren benytter lejligheden til at dissekere fænomenet 'dansk hygge' og den rigelige mængde skeletter i skabet hos Holmberg-familien:

Ingelise elsker "det danske frokostbord med alle dets traditioner" (146) og insisterer på, at hun alene anretter maden og dækker op med sit dyrebare Flora Danica-stel.

Champagnesocialisten André er vred og psykisk nedbrudt, efter en levertransplantation har givet ham et organ fra en afdød politiker fra Dansk Folkeparti og har permanent dårlig samvittighed over at leve på en formue tjent ved lyssky forretninger under anden verdenskrig. Ingelises storebror Bent hader sin venstreorienterede svoger og piller med sadistisk skadefryd sårskorpen af enhver rift. Bent er dog i midtvejskrise og har i et anfald af selvhad hentet familiens sorte får Ejnar, den Asperger-agtige kunstnertype, som deltager i familiesammenkomsten for første gang i flere år. Alt i mens går diverse ægtefæller i cirkler om sig selv, børnebørn larmer i en medbragt trampolin og Bents konsulent søn Victor spiller "demonstrativt frisk og lykkelig" (145) i poloskjorte og "meget stort armbånds sur" (144).

Rævesovs og Flora Danica

Omstændighederne omkring familiesammenkomsten er næppe tilfældige. Det er svært at forestille sig midsommer i Skagen uden at se P.S. Krøyers ikoniske malerier 'Sct. Hansblus på

Skagen' (1904) og 'Hip Hip Hurra! (1888) for sit indre blik. Skagensmalerne står centralt i dansk kultur og har med tiden bevæget sig fra revolutionære outsiders til indbegrebet af den borgerlige smag familien Holmberg og Ingelises haveprogram repræsenterer.

Som i 'Frank vender hjem' dækker Krøyers penselstrøg og Skagens sagnomspundne lys dog over en langt mere kompleks og stærkt redigeret virkelighed. Hip Hip Hurra! - øjebliksbilledet fra frokosten i den gamle have ved Brøndums hotel - er en nøje gennemtænkt konstruktion af den lykkelige kunstnerkoloni, som Krøyer arbejdede på gennem flere år med psykiske sammenbrud og ganske få af personerne på billedet var faktisk tilstede samtidig. "Sct. Hansblus på Skagen" afbilleder for første gang lokale skavboer sammen med kunstnerne og inkluderer et portræt af Krøyers kone Marie arm i arm med sin svenske elsker Hugo Alfvén.

Venskab, familieidyl og social samhørighed er mindre et reelt og mere - hvad sociologen Benedict Andersson kalder - et forestillet fællesskab bygget på fordomme og forventninger. Ved frokosten oplever læseren situationen fra Franks perspektiv, og er samtidig bevidst om, at stemningen, som er "elektrisk og anspændt" (149), ikke udspringer fra ham men fra et utal af skjulte konflikter.

Frank sætter sig altså til bordet uden at ane den tikkende bombe under dugen. Bent belærer ham om, at det hedder "i Skagen" (149); Victor lufter sine fordomme om "mønsterbrydere" (149) og ydmygelsen er total, da Frank kommer til at bede om "rævesovs" (150) og knækker en Flora Danica-tallerken, som han taber, fordi Thea vredt afbryder hans forsøg på at tage ud.

Frank er chanceløs. Det er umuligt at afkode de uskrevne regler og udtalte dynamikker som styrer familierelationerne og "er lige så gamle som samfundet selv" (17). Fællesskabet i familien Holmberg dækker i virkeligheden over en *livsløgn*, som den der knuser bedsteborgerne i Henrik Ibsens skuespil, og Frank kan alene tolke situationen ud fra sin usikre position og forestilling om familiens indbyrdes samhørighed. I sidste ende er det outsideren Ejnar, der sætter ord på Franks ydmygelse: "Det er derfor, jeg aldrig siger noget. [...] Jeg får det, som da jeg kom til at gå i skole uden bukser på." (151)

Frokosten i Skagen fører til et afgørende tillidsbrud i relationen mellem Frank og Theas familie. Frank udvandrer, og selvom Thea støtter ham, sår hans adfærd tvivl om hans loyalitet, hvilket viser sig skæbnesvangert, da Frank senere forsvinder på havet.

Ellen, Rock Tage og konkurrencesamfundet

Hvis familiesammenkomsten i Skagen udstiller begrebet hygge som en konstruktion, så bliver Ellen og Rock Tage billede på middelklassens forlorne normalitet og konkurrence-samfundets kynisme.

Ægteskabet er aldrig baseret på kærlighed, men indgås udelukkende, fordi Ellen bliver gravid. Da Tage efter en ulykke bliver hjerneskadet, forsøger Ellen at være en stabil mor for Frank. Hun drikker kun lidt og indleder et venskab med kollegaen Majbrit og dennes mand Aksel. "Tiden i Majbrit og Aksels hjem var et blik ind i en velfungerende middelklassefamilie, og Ellen mente at kunne mærke, at noget af den ro og varme, der fandtes der, ligesom smittede af på hende og Frank." (204) Idyllen og venskabet ender dog brat, da Aksel voldtager Ellen under en fest, og Majbrit efterfølgende giver Ellen skylden for episoden. Hændelsen knuser Ellens håb

om en bedre tilværelse og udstiller den civiliserede middelklasse som en illusion. Da Frank flytter hjemmefra begynder hun at drikke tæt.

Ellens kamp for en plads i det danske samfund, kan ses parallelt med Tage. Musikken er hans et og alt, men efter ulykken brister noget. Hans "guitar-spil, der før var nogenlunde habilt, virkede mekanisk og tilfældigt, som en der prøver at spille uden rigtig at kunne. Hans sang lød som en idiotisk brægen." (11) Tage begynder at optræde i Købmagergade og efterhånden opstår en tradition med kaste mønter: "I weekenderne kunne der stå en ring af fulde unge mennesker og kyle mønter på Tage, så det ragede i hans guitar, og han fik blå mærker." (14-15) Den implicite trussel om vold i møntkastningen, bliver til slut Rock Tages skæbne. En fredag aften bliver han brutalt overfaldet og tævet ihjel af en gruppe unge mænd på polterabend.

Rock Tage er en helt igennem latterlig figur. Men vi griner ikke, for han er samtidig et dybt tragisk billede på det danske samfunds behandling af marginaliserede eksistenser. »At kaste penge efter noget« - f.eks. hjemløse - er en fast vending, som signalerer spild af tid og ressourcer. I romanen forvandles det sproglige udtryk til en afstumpet fysisk handling. At give bliver til et angreb og det at modtage til et overgreb.

På den måde bliver Rock Tage den fysiske manifestation af Danmarksindsamlingens selvfele aflad - betalt af den samme middelklasse, som dyrker italiensk gastronomi og voldtager deres venner i Skagensmaleriets bløde lys. Eller en grotesk udgave af X-Faktor, hvor stakler uden talent eller selverkendelse castes til at være til grin fredag aften: Konkurrencesamfundets offentlige gabestok, hvor de talentløse udstilles til latterliggørelse og almindelig underholdning. Det er karakteristisk, at Rock Tage dør efter et voldeligt overfald af en gruppe mænd på polterabend - endnu et folkeligt ritual, hvor almindelige mennesker fejrer "den sidste aften i frihed" ved at gå bersærk i druk og sex og gerne ydmygelse af hovedpersonen.

Lighedsillusioner

I vores selvforståelse er Danmark er grundtvigiansk land, hvor "få har for meget og færre for lidt". Et velfærdssamfund som i bund og grund stiller indbyggerne ens. 'Frank vender hjem' er fortællingen om to familier i et dansk klassesamfund. Et Danmark, hvor nogle er mere lige end andre, hvor social mobilitet er en smertefuld proces, hvor nogle går tabt eller desillusioneres, mens andre når frem til en usikker accept af tingenes tilstand.

Thea sætter præcist fingeren på denne tematiske pointe: "Hun vidste ikke, hvad der var værst: Andrés rummelighed, der gjorde frigørelse umulig, fordi indhegningen var lavet af elastik, så den blot udvidede sig, når man maste på indefra, eller Ingelises kontrollerede facade, som var blevet værre og værre. Det hel skulle virke så afslappet med hende, men der blev aldrig rigtig givet slip. Hvis gæsterne i *Ingelises Have* overskred det folkekæres grænse eller sagde noget, der ikke passede med Ingelises image, blev det konsekvent klippet ud. Det, seerne troede var bramfri tale, var i virkeligheden stærkt redigeret." (102)

Frank finder et fornuftigt akademikerjob ved kommunen, forsoner sig med sit ophav og sin placering, på en slags tålt ophold, i udkanten af familien Holmberg. Til sidst ender romanen alligevel med at styre væk fra den tragiske slutning, der lader Frank myrde Theas nye kæreste med en frossen lammekølle, og stadfæste sig selv som satirisk komedie i det store perspektiv.

“For Ellen var der ingen tvivl: Frank havde afsluttet den klasserejse, hun ikke selv havde lykkedes med.” (380) Og det er da en lykkelig slutning, ikke?